

1. FELSEFE NEDİR

İLYAS ALTUNER

BÖLÜM İÇERİĞİ

1. KAVRAM OLARAK FELSEFE
  - 1.1. Felsefenin Anlamı
  - 1.2. Felsefenin Mahiyeti
2. DÜŞÜNME BİÇİMİ OLARAK FELSEFE
  - 2.1. Düşünce Olarak Felsefe
  - 2.2. Felsefi Düşüncenin Özellikleri
3. BİLİM OLARAK FELSEFE
  - 3.1. Felsefenin Doğası
  - 3.2. Bilimsel Alan Olarak Felsefe
  - 3.3. Felsefenin Bilime İndirgenmesi
4. FELSEFENİN TEMEL SORUNLARI
  - 4.1. Felsefenin Kaynağı Sorunu
  - 4.2. Felsefenin Bağımsızlığı Sorunu
  - 4.3. Felsefenin İlerleme Sorunu

HAZIRLIK SORULARI

- Kavram olarak felsefe ne anlama gelmektedir?
- Düşünme tarzı olarak felsefe nedir?
- Felsefi düşüncenin özellikleri nelerdir?
- Felsefe bilim midir yoksa etkinlik midir?
- Felsefenin bilimlerle ilişkisi nasıldır?
- Felsefenin başlıca sorunları nelerdir?
- Felsefede ilerleme yasaları olmalı mıdır?

ANAHTAR KAVRAMLAR

Felsefe: Bilgelik sevgisi demektir. Tarihsel olarak bütün bilimlerin kaynağı kabul edilen, varlığa ve bilgiye yönelik entelektüel bir çabadır.

Düşünce: Bilgi ve anlam arayışı içindeki insanın varlık dünyasına akılsal yönelimi; kişinin bir olay veya konu üzerindeki yargısı, olaylar arasında bağ kurmasıdır.

Akıl: İnsandaki düşünme, kavrama, soyutlama, bağıntı kurma ve soyutlama yeteneği; doğruyu yanlıştan ayırt edebilme yeteneği, olgu ve olaylar arasındaki nedenselliği kavrama yetisidir.

Kavram: Dış dünyaya ilişkin şeylerin insanın zihninde imge haline gelmesi, tasavvur edilmesi.

Tümel: Belirli bir sınıfın tüm üyelerini içine alma durumu, yüklem öznenin tüm öğelerini kapsamı, bütünden yapılan soyutlamadır.

Analiz: Bir olgunun, önermenin, kavramın, bütünün, inancın veya problemin parçalanarak ayrı ayrı incelenmesidir.

Sentez: Bir olgunun, önermenin, kavramın, parçanın, inancın veya problemin tutarlı bir şekilde bir araya getirilerek veya birleştirilerek incelenmesidir.

Metafizik: Deney ve gözleme dayalı bilimsel yöntemi aşan konularla ilgili hakikate yönelik araştırma; varolanların mahiyetini, yapısını, anlamını, nedenlerini ve ilkelerini koyan bir disiplindir.

1. KAVRAM OLARAK FELSEFE

1.1. FELSEFENİN ANLAMAMI

Bir şeyin ne olduğunu söylemenin eski çağlardan beri kabul edilen en iyi yolu, o şeyi tanımlamaktır. Çünkü iyi ve doğru bir tanım, tanımlanan şeyin ayırt edici özelliğini gözler önüne sererek ne olduğunu ortaya koyar. Bununla birlikte, bunu felsefe için yapmak *ne kolay ne de doğru* bir şeydir. Felsefeyi tanımlamanın kolay bir iş olmamasının nedeni, öncelikle onu tanımlayacak kişilerin ve bu arada farklı tarihsel ve sosyal koşullardan etkilenen filozofların ilgilerinin, dünyaya bakış tarzlarının farklılık gösterebilmesidir. Söz konusu farklılık doğal olarak filozofların felsefe anlayışlarına ve felsefeyi tanımlama tarzlarına da yansımıştır. Felsefenin ne olduğu kolaylıkla sorulabilen, ancak yanıtlanması oldukça güç olan bir sorudur. *Felsefe* sözcüğünün oldukça uzun bir tarihi vardır ve farklı dönemlerde farklı şeylere karşılık gelmiştir. Felsefe sözcüğüne, gerçekten de onun tek anlamlı olarak kullanılması için yeterli olacak bir anlam, belli bir zaman diliminde yaşayan insanların üzerinde uyuşacakları tam ve dakik bir anlam verilememiştir. Felsefeyi anlamak için öncelikli olarak onun doğduğu yere, insan düşüncesinin başlangıç zamanına gitmek gerekir. Ancak insanla başlayan düşüncenin Yunan'da felsefeye dönüşmesini anlatmadan önce, felsefeye zemin hazırlayan koşullardan bahsetmek lazımdır.

Felsefe gerçekte insanla başlar, çünkü insan düşünme yetisini kazandığı günden itibaren hem kendisi hem de dış dünya hakkında düşünmeye, onu bilmeye ve ona çeşitli anlamlar yüklemeye çabalamıştır.¹ Felsefeyi meydana getiren şey, insanda bulunan meraktır. Bu merak sayesinde insan doğası gereği araştırma eğilimindedir ve hayvan-

---

¹ Aristoteles, bilme kavramını *episteme* yerine *gnosis* ile karşılamaktadır. Çünkü *episteme* bilim haline gelmiş ya da kanıtlanmış bilgiyi ifade ederken, *gnosis* daha çok tanıma anlamına gelmektedir. Burada *gnosis* kelimesi insanların merak içinde kalmasını temsil ettiği için kesin bilgi yerine bilmeyi isteme ya da bilmeye çabalama olarak anlaşılmalıdır. Bkz. Aristoteles, *Metafizik*, 980a21.

lardan ayrı olarak sanat ve düşünceyi kullanarak dünyasını kurar. Gerçekten de insanı insan yapan en önemli özelliklerinden biri herhâlde onun kendisini çevreleyen dünyayı, içinde yaşadığı toplumu, geçmişini ve bütün yanları ile bizzat kendisini tanımak ve bilmek istemesidir. Şimdi bilgi, bilen varlıkla bilinmesi istenen veya bilinen varlık arasındaki bir ilişkidir.

Bütün insanlar doğa olarak bilgiyi isterler.

(Aristoteles, Metafizik)

Felsefe kavramı ilk çıktığı zamanlarda *sophia* olarak ifade edilmekteydi. Bu kelime doğa filozoflarının mitolojiye karşı bilgiyi ön plana çıkardıkları bir kavrayış tarzıydı. Felsefenin bu anlamı, *mitos* karşısında *logos* kavrama, yani gizem karşısında nedeni ön plana çıkarma girişimini ifade etmekteydi.² Felsefenin mitolojiye bir tepki olarak doğduğu sıklıkla tartışılır, ancak ne var ki, ilk doğa filozofları kendilerini mitolojiden tam anlamıyla arındıramamışlardır. Ancak yine de onların yaptıkları evreni bir bütün olarak anlama ve anlamlandırma girişimidir. Herakleitos'un *logos* kavramıyla evrendeki düzeni, varlığın varolma nedenini ifade etmesi önemli bir gelişmedir.³

Felsefe Pythagoras ile birlikte *philosophia* yani bilgelik sevgisi anlamını kazanmıştır.⁴ Burada felsefenin hakikat olanı aramayı ve o yolda çaba göstermeyi düstur edinmek olarak tanımlandığını görebiliriz. Felsefeye asıl anlamını veren ise Aristoteles olmuştur. O, felsefeyi bilgelik olarak görmüş, bilgeliği ise ilkeler ve nedenler biliminin sonucu olarak elde edilen mutlulukla eş tutmuştur.⁵ Felsefe diğer bilimlerden ayrı olarak yalnızca kendisi için yapılan bir etkinlik, bir özgür dü-

² Doğa filozoflarının varlık ve oluş hakkındaki düşünceleri için bkz. Kranz, *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*.

³ Herakleitos, *Fragmanlar*, 1.

⁴ Terimin ilk olarak Pythagoras tarafından kullanıldığı konusu tartışmalıdır. Heidegger'e göre *philosophia* terimi ilk olarak Herakleitos tarafından kullanılmıştır. Heidegger, *Nedir Bu Felsefe*, 16-7.

⁵ Aristoteles, *Metafizik*, 981b27-8.

şünme etkinliğidir ve hiçbir dünya amacı taşımayan bir bilgeliktir. Bundan böyle felsefe yalnızca bir arayış olmakla kalmayacak, en yüksek bilimin yani metafiziğin bilgisinin elde edilmesi için yapılan bir etkinlik olarak kendini gösterecektir. Bu da felsefenin yalnızca kendisi için yapılan bir uğraş olduğunu göstermektedir.

1.2. FELSEFENİN MAHİYETİ

Felsefenin mahiyetine ilişkin soruya, onun daha çok nedenleri ve ilkeleri içermesinden kaynaklı olarak yanıt aranır. Şimdi Aristoteles gibi söylersek, insan deneyimlerinin gösterdiği şekliyle, usta işçiden, sanatçının sıradan deneyimleyenden daha üstün bir niteliğe sahip olduğu düşünülürse, teorik bilgelığın de pratik bilgelikten daha üstün olduğu görülecektir. Bu açıdan baktığımızda, ilkeleri ve nedenleri içeren bir bilimin ondan ilke ve nedenleri alan bilimden daha üstün olduğu söylenmelidir. Öyleyse felsefenin diğer bilgi türlerinden daha üstün olduğu ve onlara ilke verdiği düşünülmelidir. Burada felsefenin hangi tür ilke ve nedenlerin bilgisi olduğu üzerinde durulmalıdır. Felsefe, bu anlamıyla deneysel olandan ilkesel olana, somuttan soyut olana doğru gittikçe yücelir.

*Doğrusu felsefesiz yaşamak, açmaya çalışmaksızın gözü kapalı yaşamaktır.
(Descartes, Felsefenin İlkeleri)*

Felsefe diğer düşünüş biçimlerinden soyut kavramsal yapılarla kurulması ve kuramsal olmasıyla ayrılır. Felsefe kavram ve soyutlamalar kullanır ve bunlar yardımıyla ilkeler ve yasalar ortaya atar. Felsefenin kuramsal oluşundan bahsederken gerçekte kastedilen budur. Elbette bu ilke ve kuramsal yapıların pratik olandan ayrı olduğu ya da onlarla ilişkili olmadığı söylenemez. Kuramsal olanla pratik olan arasındaki bağıntı felsefede bir sorunsal oluştursa da, genel söylem her iki alanın birbirini tamamlayan parçalar olduğu yönündedir.

Ancak felsefe, yukarıda da belirttiğimiz gibi, kuramsal olanın pratik olana üstünlüğü ile başlar. Bu üstünlük ilkenin onu benimseyen deneyime, kuramın onun uygulama alanı olan pratiğe, metafiziğin onu sonuçlandıran ahlâk ve hukuka üstünlüğü gibidir. Ancak bu du-

rum yalnızca bir felsefeci ya da bilim insanı için geçerlidir, sıradan insan böyle bir olguyla uğraşacak değildir.

Filozof için kavramlar ve ilkeler her şeyden önceliklidir, her şey üstündür. Filozof tek tek sıradan pratik olaylarla ilgili olarak değil, bir ilkesellik taşıyan kavramsal yapılarla ilgilenir, yani kuramların uygulanışı filozof için ikincil plandadır.⁶ Sözelimi, bir avukatın amacı davayı kazanmak, bir ustanınki yapıyı inşa etmek, bir doktorunki hastaları iyileştirmek, bir sanatçınınki yapıtını insanlara beğendirmektir. Oysa bir filozofun birincil amacı yaptığı işi bir yarar ya da beğeni için değildir, sırf felsefe öyle gerektirdiği için onu yapar. Filozofun eylemi olayı en kuşatıcı bir biçimde kavramak ve onu ilkeler ve bu ilkelere bağlı yasalar yoluyla belirlemek olacaktır.⁷ Her ne kadar felsefede bilgi kaynağı olarak deneyim, duyum, algı, gözlem gibi araçların ön plana çıkarıldığı bilgi anlayışları olsa da, son tahlilde neredeyse hepsinin bulunduğu nokta akıldır. Felsefe, ister deney ister başka araçlar kullanılsın, nihai olarak akılla yapılan soyut bir etkinliktir.

2. DÜŞÜNME BİÇİMİ OLARAK FELSEFE

2.1. DÜŞÜNCE OLARAK FELSEFE

Felsefi düşünce ya da felsefi bilgi, diğer düşünme ve bilgi türlerinden ayrı olarak varlığı bir bütün olarak kavramayı amaçlar. Felsefe yapmak bütün varlık dünyasına anlam vermek, onları anlamak ve yorumlamaktır. Jaspers gibi söylersek, felsefe *philosophia perennis*'tir, bütün felsefe alanlarını kapsar ve onu kimse tekeline bulunduramaz;

---

⁶ Yalnızca doğa hakkında değil aynı zamanda toplum hakkında da filozof ilkelere ve akıl yasalarına göre çıkarımlarda bulunur: "Aklı olan gerçektir ve gerçek olan akıldır." Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, 29.

⁷ Burada *eudaimonia* yani mutluluk ahlakını metafiziğe bağlayan bir anlayıştan söz edebiliriz. Aristotelesçi felsefe, mutluluğu en yüksek bilgi olan ilkeler bilimine, yani metafiziğe yüklemektedir. Bu anlayış İslam dünyasında da kendine önemli bir yer edinmiştir. Bkz. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Fârâbî, *Mutluluğun Kazanılması*.

ona gerçekten felsefe yapan katılır, felsefe yine de herkes için geçerli tek biçim taşımaz, yalnız doğru düşünme yapısı kazanabilir. Bu özelliğiyle felsefe, daha az değil; bilimden daha çoğunu temsil eder; daha açık söylersek, bilimsel bakımdan gerektirici bilgi için, varılamayan bir gerçekliğin kaynağıdır.⁸

Felsefe bilimler gibi varlığı parçalayarak değil onları birleştirerek, bir bütün olarak bilmeyi ister. Elbette burada ilkelerin ve nedenlerin bilgisini kullanır ve soyut yasalara ulaşır. Ancak ilk şeylerin araştırması sınırlıdır ve sürekli aynıdır, hangi nedenle olursa olsun, doğrusu o kişiler onu, akledilir şeyler hareketsiz ve değişmez olduğundan ve genellikle onu daha saygıdeğer ve önemli saymaları nedeniyle, yine de duyulur şeyler arasına değil de akledilir şeyler arasına koyarlar.⁹ İşte felsefe, bilimlerin sınırlı varlık alanlarını bir bütün halinde yansıtan tümel bir dünya görüşü sunar. Her bilim kendi alanıyla ilgilenirken, felsefe bütün varlığı kendisine konu edinen bir etkinliktir. Felsefe, varlığı bir bütün olarak incelerken elbette bilimlerden yararlanır ve onların sonuçlarına yer verir. Ancak felsefe son tahlilde yalnız bilimsel sonuçlarla değil, onların etkileriyle, toplumsal olaylar ve insan bilimleriyle de ilgilenerek, bunları bütünleştirmek yoluyla yorumlar.

Aklı olan gerçektir ve gerçek olan akıldır.

(Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri)

Felsefe sistemli bir düşünüş şeklidir, tek tek nesnelere ve olaylara ele almaz, onları tümel bir şekilde konu edinir. Felsefe varlığı bir bütün olarak incelerken rastlantısal sonuçlara varmaz, varlığı anlamlı bir bütün olarak değerlendirir ve bunu da sistemli bir düşünmeyle gerçekleştirir. Felsefenin sistemli oluşu, onun kendi içerisinde mantıksal açıdan tutarlı bir açıklama yapmasını ifade eder. Her ne kadar filozofların sistemleri kendi aralarında ayrılıklara neden olabilirse de, her filozof kendi içinde tutarlı bir düşünme biçimi ortaya koyar.

⁸ Jaspers, *Felsefe Nedir?*, 237.

⁹ Theophrastos, "Metafizik yahut İlk İlkeler Üzerine, 1-8", 4.

2.2. FELSEFİ DÜŞÜNCENİN ÖZELLİKLERİ

Felsefi düşüncenin evreni tam anlamıyla kuşatarak anlamlı bir açıklama yapma çabası olduğu açıktır. Ancak bunu yapabilmek için de belli başlı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Şimdi felsefi düşüncüyü diğer düşünme biçimlerinden ayıran, onu kendine özgü kılan bazı niteliklerden bahsedeceğiz. Öyle ki bu özellikleri sayesinde felsefi bilgi, kendine özgü, bizzat kendisi için yapılan bir düşünce biçimi olarak önem kazanır.

2.2.1. Tümel Olma

Felsefenin evrenselliği onun düşünme biçiminin tümel yani genel geçer olmasıyla sağlanır. Diğer düşünme biçimlerinden farklı olarak felsefi düşünme, varlığı bir bütün olarak çepeçevre kuşatan bir düşünmedir ve bu bakımdan da evrensel olma özelliği taşır. Felsefi düşüncenin evrenselliği onun aynı tür varlık için aynı özellikleri belirlemesinden yani mantıksal olarak *ayrımdan* kaynaklanır. Burada her tür varlık kendi cins ve türü altında sınıflandırılır ve her sınıfın kendine özgü nitelikleri onu diğerlerinden ayırır. Bu da tümel düşünmenin sonucu olarak ortaya çıkar. Her kuramsal bilimin amacı tümeli kullanmaktır, çünkü tümel bilimlere ilkeler kazandırır. Bu bakımdan gerçek bir bilim vardır ki, o da felsefe ya da metafiziktir.¹⁰

2.2.2. Bütünleştirici Olma

Felsefe bir düşünme biçimi olarak tümel ve bütün varlığı kuşatıcı bir birikim olduğundan, felsefi düşünce de bütün düşünce yapılarını tek bir düşünce çatısı altında birleştirme ve bütüncül bir sistem kurma özelliğine sahiptir. Felsefi düşünce bütün bir varlık hakkında kuşatıcı bir bakış açısına sahip olmak durumundadır, çünkü varlığı bir bütün olarak incelemesi onu bütüncül ve evrensel düşüncüyü oluşturmaya sevk edecektir. Felsefi düşüncüyü şehrin merkezindeki bir ku-

---

¹⁰ Bkz. Aristoteles, *Metafizik*, 1087a10. Tümel bilimin tikel bilimlerden farkı konusunda bkz. Fârâbî, “Aristoteles’in Metafizik Eserindeki Amacının Açıklanması”, 14-5.

leye benzetirsek, o kule nasıl bütün şehri bize gösteriyorsa, felsefe de bütün varlığı öylece çepeçevre kuşatan bir görüş sunar.¹¹ Bu nedenle felsefe diğer bilgi türlerinden daha kapsamlı bir bakış açısı sunar.

2.2.3. Bireysel Olma

Felsefi düşünceyi diğerlerinden ayıran en temel unsurlardan biri, kuşkusuz onun bireysel oluşu, yani varlığın ve varlığa ait olayların bir filozof tarafından anlamlandırılıp yorumlanmasıdır. Filozof, içinde bulunduğu toplumun, yaşadığı kültürün, inandığı şeylerin etkisinde bir birey olarak, varlığı anlama ve anlamlandırma girişimini bu toplum ve kültür içinde gerçekleştirecektir. Aynı kavramı, aynı ilkeyi kullanan filozoflar kesinlikle aynı sonuca ulaşamayacaklardır. Çünkü felsefi düşünce, bireyin ürettiği ve yorumladığı bir düşüncedir. Hatta bireyin konuştuğu dil içerisinde bir anlama ve yoruma kavuşur.¹²

Felsefi düşünceyi veya felsefeyi anlamaya çalışırken yapılması gereken en doğru davranış, tarih boyunca kendilerine filozof denilen kişilerin yaptıkları işin kendisine bakmak olacaktır. Böyle bir bakış açısından konuya bakıldığında ise filozofların farklı zamanlarda, farklı kültürlerde, farklı amaçlar ve farklı işlevlerle farklı somut felsefeler ürettikleri görülmektedir. Bununla birlikte bu farklı zamanlarda yaşayan veya farklı amaçlarla farklı felsefeler üreten insanların yaptıkları işin kendisinde bazı ortak özellikler olduğu da gözlemlenmektedir. Dolayısıyla her ne kadar farklı yorumlar olsa da ortak görüşler kaçınılmazdır.

2.2.4. Eleştirel Olma

Felsefi düşünce eleştirel bir düşüncedir, yani kendisine veri olarak ele aldığı her türlü malzemeyi aklın eleştiri süzgecinden geçirir. Bu malzeme doğrudan doğruya kendisine yöneldiği varlık alanı tarafından kendisine sağlanabileceği gibi, bundan daha sık rastlandığı üzere bu varlık alanları ile ilgili olarak başka entelektüel etkinlikler tarafın-

¹¹ Bkz. Keklik, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, 23.

¹² Altuner, "Dil, Anlamlandırma ve Yorumlama Üzerine Bir Deneme", 77-9.

dan sağlanan malzeme olabilir. Filozof bir yandan toplumu, tarihi, doğayı anlamlandırıp yorumlarken, diğer yandan da bilimin sunduğu veriler üzerinde entelektüel bir yorumda bulunur.

Yine filozof hem kendi felsefesi üzerinde hem de başka filozofların düşünceleri üzerinde karşılaştırmalar yapmak suretiyle, düşüncelerini eleştiriye tutabilir. Felsefede en önemli olgulardan biri olan eleştirel düşünme becerisi, felsefi düşünceyi canlı tutma açısından son derece önemlidir. Felsefe zaten özgür bir düşünme etkinliği olduğundan, içinde eleştirel düşünceyi zorunlu olarak barındırır, onunla özdeşleşir. Eleştirel düşünce, felsefede eleştirel akılcılıkla ilgili olduğu kadar,¹³ postmodern bir eleştirel tavırla da ilgilidir.¹⁴ Yanı sıra, doğrudan felsefeyi eleştiren, yani yapılan felsefenin tutarsızlığını göstermeye çalışan eleştirel yapıtlar da felsefe tarihi içerisinde önemli yer tutmaktadır.

Görüsüz kavramlar boş, kavramsız görüler kördür.

(Kant, Saf Aklın Eleştirisi)

2.2.5. Çözümleyici ve Birleştirici Olma

Felsefi düşüncenin çok önemli bir özelliği olayları çözümleme/analiz ve birleştirme/sentez özelliğidir. Felsefi düşüncenin analitik işlevi derken kastedilen, yukarıda da kısmen işaret ettiğimiz gibi, filozofun kendisinin de içinde bulunduğu ve bir parçasını oluşturduğu dünyayı anlamak ve kavramak için kendisine sunulan her türlü bilgi, deney, algı ve sezgi sonuçlarından oluşan malzemeyi kendi bilgi, deney, algı ve sezgi yetilerine göre yeniden düşünmesi, çözümlemesi, aydınlığa kavuşturması işlevidir. Birleştirici yani sentetik işlevse, filozofun dünyayı, varlığı parçalanmış durumda bırakmayıp anlamlı bütün oluşturması durumudur. Filozof, üzerine düşünülmüş, çözümlenmiş, aydınlığa kavuşturulmuş verilerden hareketle dünyayı yeniden inşa eder, kurar, bir birlik ve bütünlüğe kavuşturur.¹⁵

¹³ Örnek olarak bkz. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*.

¹⁴ Postmodern eleştiriye örnek olarak bkz. Feyerabend, *Akla Veda*.

¹⁵ Çözümleme ve birleştirme işlevi Descartes felsefesinin en önemli düsturların-

2.2.6. Bilgelik Sevgisi Olma

Felsefi düşüncenin bilimden farklı olan en önemli bir diğer özelliği, bilimin yalnızca olgularla ilgilenmesine karşılık, felsefenin olgular yanında aynı zamanda değer, anlam, ideal veya amaç diye adlandırılan bir varlık alanını kendisine konu edinmesidir. Felsefi düşünce, olaylara deneysellikten çok anlam açısından bakar, yani ereksel bir konumdan varlığa yaklaşır. Felsefe bilgelik olduğu için, diğer bilgi türleri gibi salt bir açıklama yapmayla yetinmez, onları zihinde canlandırır ve onlara değer yükleyerek ifade eder. Platon'un *mağara benzetmesi*, bilgeliğin bütün varlık dünyasını aydınlatan bir ışık olduğunu, onsuz hakikati bulmanın mümkün olmadığını dile getirir.¹⁶

3. BİLİM OLARAK FELSEFE

3.1. FELSEFENİN DOĞASI

Varlığı bir yönüyle ya da belli açılardan ele alan bilimlerden farklı olarak felsefe, varlığın bütününe yönelir. Bu anlamda felsefe varlık, bilgi ve değerler hakkında bir ve bütüncül bilgi elde etme amacını güder.¹⁷ Felsefe, insanın merakından doğan sorulara yanıt arayan bir disiplin olarak ortaya çıkması bir yana, bütün bilimleri kendisinde toplayan evrensel bir düşünme biçimiydi. Antik Yunan'dan bu yana felsefe, bir bilim olarak da kendini gösterir. Felsefenin ilk dönemlerinde bilgelik, bütün bilimsel şeylerin üstünde bir öneme sahip kuşatıcı bir bilgi alanıydı. Özellikle de Platon ve Aristoteles ile birlikte bilim denilen şeyin felsefeden kaynaklı bir araştırma olgusunu kastettiği bilinmelidir. Bu dönemde bilgi olarak *episteme*, önce Platon'da gerçek varlığın yani *iyi ideanın* bilgisine,¹⁸ sonra da Aristoteles'te somut ta-

---

dandır. Bkz. Descartes, *Metod Üzerine Konuşma*, 20-1.

¹⁶ Platon, *Devlet*, VII.

¹⁷ Koç, "Felsefe Nedir?", 226.

¹⁸ Platon varlık dünyasını Parmenides ve Demokritos'tan hareketle *idealar dünyası* ve *görüngüler dünyası* olmak üzere iki kısma ayırmış, birincinin gerçek ve ikincinin

sarımların bilgisinden kanıtlanmış şeylerin bilimine, yani ilkelerin ve nedenlerin bilimine dönüşmüştür.¹⁹

İyi İdeası ki, görünen dünyada ışığı dağıtan da, algılanan dünyada ortaya çıkan doğruluk ve kavrama da ondan kaynaklanır.

(Platon, Devlet)

Felsefe ilk zamanlar bilgelik sevgisi adıyla bir etkinlik iken, özellikle Aristoteles ile birlikte salt bilginin araştırıldığı bir alan olmuştur. Elbette bunda mantığın kullanılması önemli ölçüde rol oynamıştır. Aristoteles felsefeyi bilmekle özdeşleştirmiş, gerçek ve kesin bilginin ancak felsefe yoluyla mümkün olabileceğini dile getirmiştir. Aristoteles'in bilim sınıflamasını ilk yapan kişi olduğunu göz önünde bulundurursak, bilgeliğin bilime evrilmesini kolaylıkla anlayabiliriz. Felsefe artık bilimlere şemsiyesi altında toplayan bir üst alan olarak tanımlanmış, maddeden ilkeye doğru bir sıralamayla bilimlerin yerleri tespit edilmiştir.²⁰ Şimdi felsefenin doğası gereği bir etkinlik mi yoksa bilim mi olduğu tartışmaları üzerinde durmaktan çok, felsefenin bir bilim olarak kavranışından bahsetmek istiyoruz. Felsefe başlangıçta doğa felsefesi olarak ortaya çıkışından bilgelik sevgisi oluşuna, kuramsal bir düşünme tarzı oluşundan var olmak bakımından varlığın bilgisi ya da metafizik oluşuna kadar pek çok değişim geçirmiş olmasına karşın, onda değişmeyen temel şey, varlık üzerine araştırma ve anlamlandırma bulunmaktadır.

Felsefenin fizik, biyoloji, psikoloji, teoloji gibi alanlarla ilgili söylemlerin bütünü olarak adlandırılması, onlar üzerinde bir üst kurum

---

cinin ise sanal olduğu tezine ulaşmıştır. O nedenle ideaların bilgisi *epistemeyi*, görüngülerin bilgisi de *doksayı* oluşturmuştur. Bkz. Platon, *Menon*, 99a.

¹⁹ Aristoteles'te *episteme* kesin bilgiyi ve bilimi ifade eder ve bu bilim kanıtlama ve tanımın bilgisidir. Bkz. Aristoteles, *İkinci Çözümlemeler*, II.

²⁰ Aristoteles bilimleri önce teorik, pratik ve poetik olarak ayırmış, ardından teorik/kuramsal bilimleri de fizik, matematik ve metafizik olarak sınıflandırmıştır. Aristoteles'e göre ilke veren en üstün bilim olduğundan bütün bilimlerin üstüne metafiziği yerleştirmiştir. Bkz. Aristoteles, *Metafizik*, 1026a20-3.

gibi durması, bütün varlığı bütünlüklü olarak okuması ve anlamlandırmasından kaynaklanır. Elbette eskiden bilim denince akla gelen şeyle günümüzde akla gelen aynı değildir. Artık felsefe ve bilim birbirinden ayrılmış iki farklı alan olarak görülmektedir. Sözelimi daha Yeniçağda Newton'un yerçekimi yasaları fizik biliminin değil doğa felsefesinin bir parçası olarak görünürken,²¹ bugün doğa felsefesi kavramını artık kullanmıyoruz. Günümüz bilim anlayışıyla geçmişin bilimini yargılamamız çok anlamlı görünmüyor. Öyleyse felsefenin bir bilim olarak algılandığı ortamı ele almamız ve felsefenin ne tür bir bilim olduğunu buradan hareketle kavramamız daha doğru olacaktır.

3.2. BİLİMSEL ALAN OLARAK FELSEFE

Felsefenin etkinlik olarak algılanmasından çok bir bilim olarak değerlendirilmesi, onun günümüz pozitif bilim diye nitelendirilen bilgi araştırmalarından değil, filozofların bilgiden bütün varlığı kuşatıcı bir bilme eylemini anlıyor oluşlarından ileri gelmektedir. Bu bilme arzusu, insanları bilgelik yolunda aynı yöne sevk ederken, bilgiyi elde etme ve kavramsallaştırma anlamında onların farklı yöntemlerle farklı varlıklara ulaşmalarını sağlamıştır. Filozoflar, sıradan insanlara göre sistemli bir bilme eyleminde bulunan kimselerdir ve bu eylemlerinin sonucu felsefe yapmış olurlar. Felsefe ve bilim burada aynı anlama gelmektedir ve bilmenin bilgeliğin bir eylemi olduğu anlaşılacaktır.

3.2.1. Aristoteles

Aristoteles'e göre bilime konu olan zorunlu olmalı, yani sık sık değişmemelidir. Zorunlulukla, mutlak surette var olan aynı zamanda ezelî ve ebedî olandır, böyle olan ise ne oluşa ne de bozuluşa konu olur. Böylesi bir bilgi elbette ki her tür değişimden uzak, zorunlu bir bilgi olacak, diğer bilgilerin üzerinde ve onlara ilke verecektir. Dolay-

---

²¹ Bkz. Kutluer, *İslâm'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, 131. Newton bu önemli eserini bir felsefe yapıtı olarak tasarlamıştı. Bkz. Newton, *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri*.

ıyla insandan insana değişmesi de söz konusu olamaz.²² Aristoteles'in bu savı, bütün varlıkların bir öze sahip olduğu ve doğası gereği bu özü yansıttığı düşüncesi olmuştur. Bu anlamda ölçü insan değil, insanı insan yapan öz, yani tözdür. Doğal olarak eğer insan her şeyin ölçüsü olmuş olsaydı, o zaman böylesi bir bilginin anlamı kalmayacak, bilim ya da felsefe yapmak yine olanaksızlaşacak, daha açık bir söylemle apaçık bir ölçüt krizi ortaya çıkacaktı. Buna bağlı olarak insanın doğruya ulaşamayacağı, dolayısıyla bilim yapmanın olanaksızlığı ve nihayet doğru düşüncenin ve kesin bilginin olamayacağı genel sofistlik sav kendini egemen kılacaktı. Hâlbuki bilim ya da felsefe yapmak olanaklı olmak zorundadır.²³ Çünkü Aristoteles'e göre Tanrı ve doğa bir şeyi boşuna meydana getirmemiştir.²⁴

Felsefede bir zorunluluk arayışı, filozofun değişebilir bilgiyi kabul- lenememesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sokrates ve Platon'un sofistlerle mücadelesine Aristoteles'in de katılması ve mutlak bilginin imkânı üzerine görüş belirtmesi, felsefeyi bir bilim olarak algılamasına neden olmuştur. Aristoteles'in felsefeyi bu şekilde algılaması, modern dönemleri de içine alan uzun bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu süreçte elbette Aristoteles karşıtı görüşlerle karşılaşılıyor, ancak felsefeyi bilim olarak görme sorunu devam etmiştir. Ortaçağda bu felsefe anlayışı dine de büyük etki yapmış, dinler de kendi teolojilerini büyük ölçüde Aristoteles felsefesinin etkisinde oluşturmuşlardır.²⁵ Bu

---

²² Sofistlerin büyüğü Protagoras insanı her şeyin ölçüsü yaparak bilgede göreceli anlayışı benimsemiştir: "Bütün şeylerin ölçüsü insandır, varolanların varolduğu, varolmayanların varolmadıkları için." Kranz, *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*, 194.

²³ Topdemir, "Aristoteles'in Bilim Anlayışı", 24. Aristoteles'in bilim anlayışıyla ilgili olarak bkz. Duralı, *Felsefe-Bilimin Doğuşu: Aristoteles'te Canlılar ve Bilim Sorunu*.

²⁴ Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, 271a33.

²⁵ Aristoteles felsefesinin etkisinde kurulan Yeni Platonculuk hem Yahudi ve Hristiyanlığı hem de İslam dinini yorumlamada önemli rol oynamıştır. Özellikle Yeni Platonculuğun kurucusu Plotinos'un *Enneadlar* eserinin Arapça özeti ve

durum, yeni bilimsel keşiflerin inkârı ve filozofların cezalandırılmasıyla sonuçlanmıştır.

3.2.2. Fârâbî

İslam dünyasının felsefeyle tanışması Fârâbî ile olmasa da, felsefeyi gerçek anlamıyla öğrenmesi onunla olmuştur. Fârâbî Aristoteles felsefesini izleyerek felsefeyi bütün bilimlerin üzerinde bir bilme sanatı olarak kabul etmiştir. Klasik anlamda söyleyecek olursak Fârâbî açısından felsefe gerçek bilimdir ve gerçek felsefe de metafiziktir. Fârâbî de bilgi elde etme biçimlerini Aristoteles gibi sofistik/safsata, diyalektik/cedel ve apodeiktik/burhan olarak üç kısma ayırmış, birincinin sahtekarlık olduğunu, ikincinin sonuç olarak zanna dayalı olduğunu ve nihayet üçüncünün ise gerçek bilgiyi kazanma sanatı olduğunu dile getirmiştir. Fârâbî açısından felsefe biricik gerçek bilimdir, bu bilimin yöntemi *burhan* ve bilim alanı ise metafiziktir.²⁶

Salt halde kesin bilgi bir şeyin öyle olduğuna veya olmadığına inanmaktır.

(Fârâbî, Kesin Bilginin Şartları)

3.2.3. Hegel

Felsefenin kuşatıcı olarak bütün bilimleri içerdiği düşüncesini savunan Hegel, *Felsefi Bilimler Ansiklopedisi* adlı külliyatla da bunu göstermeye çalışmıştır. Hegel'in felsefesi Kant'ın idealizminin farklı bir yöne evrilmesiyle oluşan Alman idealizminin zirve noktasıdır. Schelling'in diyalektik yöntemini daha da geliştirerek felsefe ve bilime uygulayan Hegel, felsefeyi Tin'in açılımıyla ortaya çıkan üstün bilim olarak görmektedir. Tez ve antitezin bireşiminden sentezi oluşturmaya, yani karşıtlardan birlik elde etmeye çabalamıştır.²⁷

Hegelci sistemin en büyük özelliği, karşıtların bireşimini sunması

Proklos'a ait olan *Nedenler Kitabı*, Aristoteles'e ait sanılarak önce İslam dünyasında ardından da Avrupa'da etkili olmuştur. Bkz. [Proklos], *Nedenler Kitabı*.

²⁶ Aristoteles ve Fârâbî arasındaki karşılaştırma açısından bkz. Tekin, *Varlık ve Akıl: Aristoteles ve Fârâbî'de Burhan Teorisi*.

²⁷ Hegel için bkz. Sadeddin, *Felsefe Tarihi Usulü: Bir Etude*.

yani diyalektiğin sistemleştirilmesidir. İnsan doğasının özgürlüğü gerektirdiği ve özgürlüğün akıl biçimi olduğu savı, tinin kendisin-den çıkıp yine kendisine dönüşünü temsil eden tez, antitez ve sentez oluşturma başlangıcında yer almaktadır. Dünya üzerinde bilinçli egemenliği önkoşul olarak gerektiren tin, dinden ayrı olarak ele alınmasından dolayı, ilâhiyat ve metafizik alanları yani dinle felsefe birbirinden ayrı olarak şekillenir. Tin kendisini akılda ortaya koyup özüne geri dönerken,²⁸ din de kendisini yaşamın en son hedefi olarak gösterir. Ancak sonuç olarak hem tin hem de din, konularının insan eylemleri olması bakımından, aynı kaynağın farklı iki kolunu oluşturur.²⁹

3.2.4. Husserl

Husserl, *fenomenoloji* denilen akımın en önemli temsilcisi kabul edilir. Husserl'in amacı her şeyden önce, felsefeyi tabansız önyargılarından kurtarıp ayakları yere sağlam basan bir araştırma yapısına kavuşturmadır. Bu yaklaşıma uygun olarak, kendisinden önce aynı düşünceye sahip olan düşünürler gibi, o da belirli bir yöntemle felsefenin bağımsız bir özgül varlık alanına sahip olduğu düşüncesinden hareket etmiştir. Felsefenin görevi, fenomenler dünyasına girmek ve orada şeylerin özsel yapısını görüp anlamaktır. Buna göre belirli bir varlık yorumu ışığında fiziksel ve gerçek bir biçimde tek yanlı kavranan nesne ve özne parantez içine alınır, yeni ve köklü bir öznellik alanına geri dönülür, onun bağlaşığı olarak da yeni bir nesnel kutup keşfedilir. Bakış açısında gerçekleşen bu değişiklik fenomenoloji için şeylerin özüne erişim izni veren bir metodolojik başlangıç işlevi görür.

Husserl felsefenin bir bilim olduğunu kabul eder. Doğa bilimlerinde kesinlik ölçülebilirlikle ilişkilidir, felsefede ise böyle bir kesinlik yoktur. Ancak bu felsefenin safatadan ibaret olduğunu ve bir bilim olamayacağını göstermez, aksine felsefede daha büyük bir kesinlik

---

²⁸ Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, 45.

²⁹ Hegel, *Mantık Bilimi*, 51.

vardır, bunu ölçülebilirlik olarak değil, temellendirme olarak anlamak gerekir. Husserl'e göre pozitif bilimlerin bu temellendirmeden yoksun kalması önce bilimleri sonra da kültürü krize sürükler. Felsefe *bilimlerin bilimidir*, çünkü deneye dayanan veya dayanmayan bütün bilimleri temellendirme görevi felsefenindir.³⁰ Fenomenolojinin farklı bir biçimini sunan Hartman da bilgiyi ontolojiye indirgeyerek felsefeyi bilimin kaynağı saymıştır.³¹

3.3. FELSEFENİN BİLİME İNDİRGENMESİ

Klasik anlamda felsefe, bir nevi metafizikle eşdeğer kabul edilmekteydi, çünkü bütün bilimlere ilke veren bilimin en üstün ve en yüce olması gerekiyordu. Bu açıdan baktığımızda hem Platoncu hem de Aristotelesçi felsefe geleneklerinde metafizik felsefeyle aynı anlamda kullanılmıştır. Burada felsefenin bilime indirgenmesinin nedeni, bilimlerin zamanla felsefeden ayrılarak bağımsızlıklarını kazanması, metafiziğin felsefeden elenmesi ve felsefenin bilimlere yöntem kazandıran ikincil bir etkinlik alanı görülmesidir.

Felsefenin doğuşundan beri önemini hiç yitirmemiş olan ve Aristoteles tarafından en yüksek bilim olarak gösterilen metafizik, zaman zaman bazı eleştirilere hedef olsa bile yine de saygınlığını uzun süre korumuştur. Metafiziğe karşı ilk ciddi eleştirilerin Locke ve Hume tarafından yapıldığı ve bunun Kant ile zirveye ulaştığı görülür. Locke'un doğuştan idelerin olmadığını ve insan aklının bir "tabula rasa" olarak bütün bilgilerini deneyimlerden elde ettiğini savunması,³² ardından Hume tarafından metafizik yargıların olgusal temellendirmeye açık olmamasından dolayı birer safсата oluşunun dile getirilişi,³³ metafiziğe karşı oldukça ciddi eleştiriler yapılmasını ve onun ilimlerin kraliçesi olma sıfatının sorgulanmasını gündeme getirmiştir.

³⁰ Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, 33 vd.

³¹ Hartmann, *Ontolojinin Işığında Bilgi*.

³² Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 1.1.4 vd.

³³ Hume, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, 251.

Bunun yanı sıra metafiziği hala ciddi anlamda savunan filozofların bulunması, bir taraftan da metafiziği yine güçlü bir bilim olarak yaşatma imkânının olduğuna felsefe çevrelerini ikna etmiştir. Ancak Kartezyen felsefenin merkeze aldığı metafizik dünya görüşünün artık ciddi bir eleştiriye tabi tutulması gerektiğini görmüş olan Kant tarafından bu felsefeye yöneltilen ciddi eleştiriler, metafiziğin artık önemsiz bir bilim olarak görülüp anlamsızlaştırılmasına neden olmuştur. Kant, metafiziği aklın bir tür yanılması olarak görürken, yine de aklın metafizik olanı düşünmekten kesilemeyeceğini öne sürer.³⁴ Aklın antinomileri olarak bilinen bu durum karşısında metafiziğin olgusal olanın ötesinde bir kendinde varlık alanıyla kurduğu bağıntı, böylece yanılama olmaktan öte geçemeyecektir. Kant bunu kendi eleştirilerine temel olan şu meşhur önermeden yola çıkarak ileri sürmüştür: “Görüsüz kavramlar boş, kavramsız görüşler kördürler.” Bunun da temel dayanağı, zihnin *a priori* kategorilerinin yanında duyuların da *a priori* formlarının olduğudur. Duyuların *a priori* formları olan uzay ve zaman, insan aklını sınırlandırırken, aklın aşkınsal alanla olan ilişkisini kurarken boş idelerle uğraşmış olacağını göstermektedir. Kant ile birlikte başlayan bu olgusal temellendirme eğilimi, felsefeyi bilim felsefesine indirgemiş olmaktadır.³⁵

4. FELSEFENİN TEMEL SORUNLARI

4.1. FELSEFENİN KAYNAĞI SORUNU

Felsefe tarihini Thales ile başlatma bir gelenek halini almış ve neredeyse hep öyle kabul edile gelmiştir. Ancak felsefenin Batıdan önce Doğuda ortaya çıktığını, kadim bilgeliğin köklerinin Hint, Çin ve İran’da bulunup bu bölgelerde zaten yapılan bir etkinlik olduğu görü-

---

³⁴ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, B307-8.

³⁵ Altuner, “Ayer’in Metafizik Eleştirisi: Felsefenin Çıkmaz Sokağı Olarak Metafizik”, 581 vd.

şünü ileri süren felsefe tarihçileri de bulunmaktadır.³⁶ Bunun yanında felsefeyi bütün insanlığın ortak ürünü olarak gören Fârâbî'nin görüşünü özellikle anmak durumundayız. Fârâbî felsefenin çeşitli milletler aracılığıyla Yunanlılara ve oradan da Araplara geçtiğini ifade etmektedir.³⁷ Bu söylem elbette felsefenin Yunan yurdunda bilim haline geldiğini göz ardı etmez. Fârâbî, burada felsefenin insanlığın ortak brikimi olduğunu vurgulamaktadır.

Felsefeyi Yunan'dan ya da Thales'ten başlatma düşüncesi aslında Aristoteles'e aittir ve filozof bunu mitostan logosa ya da mitolojiden doğa araştırmalarına geçişin bir aşaması olarak kabul eder. Şimdi felsefenin niçin Yunan'da başladığı üzerindeki soruya gerçekçi bir yanıt vermek durumundayız. Aristoteles'e göre felsefenin başlangıcı ilke ve neden araştırmasına dayanmaktadır. Bunu ilk yapan Thales ilke olarak suyu koymuş ve maddî nedeni ilkeleştirmiştir.³⁸ Yunanlıların felsefeyi Orta Doğudan aldıkları konusunda belli tartışmalar bulunmaktadır, ancak felsefî düşüncenin ne olduğuyla ilgili belirtilenleri dikkate aldığımızda, diğer memleketlerdeki düşünme tarzlarının daha çok pratik bir amaca yönelik oluşuna karşıt bir biçimde Yunan felsefe geleneği kuramsal olanı yani *theoriayı* öne çıkarmaktadır. Yine felsefeyi Yunanlılarla başlatma düşüncesinin arkasında, kendisini dinin etkisinden kurtaran bir felsefenin Yunan'da bulunması yatmaktadır.

4.2. FELSEFENİN BAĞIMSIZLIĞI SORUNU

Burada felsefenin diğer disiplinler karşısındaki durumu tartışılacaktır. Felsefenin din, bilim, sanat, siyaset ve dil gibi alanlarla olan ilişkisi yadsınarak yapılacak bir felsefe etkinliği, içerikten ve gerçeklikten yoksun olarak kalmak durumundadır.³⁹ Çünkü felsefe yaşamı ve avrılığı bir bütün olarak ele alıp anlamaya çalışıyorsa, yaşamın her ala-

³⁶ Bkz. Störig, *İlkçağ Felsefesi: Hint, Çin, Yunan*.

³⁷ Fârâbî, *Harfler Kitabı*, 93.

³⁸ Aristoteles, *Metafizik*, 983a25 vd.

³⁹ Bkz. Özkan, "Dinin Anlaşılmasında Kültürel Etki", 305 vd.

nını mutlaka kuşatması gerekir. Felsefenin tarihi, içinde olduğu insanların, kültürün ve dilin tarihinden bağımsız olarak yazılamaz. Felsefe bu anlamda varlığın her alanıyla doğrudan ilişkili, onlarla bağlantılı olarak ayakta kalır. Dolayısıyla, arı bir kültürden söz edilemeyeceği gibi arı bir felsefeden de söz edilemez. Gerçek felsefede alınan her kavram, ilke ve sorun hep yeniden biçimlenir ve kurulur.⁴⁰

Felsefenin bağımsızlığını farklı bir açıdan ele alırsak, diğer disiplinlerle hiçbir zaman bağıni koparmadığını görebiliriz. Bütün bilme edimi bütüncül bir eylemin parçasıdır ve bu eylemle varlığını sürdürür. Bilimlerin felsefeden ayrılarak bireysel bir bilim dalı haline gelmeleri, felsefeyi bütünüyle terk ettikleri anlamına gelmemelidir. Felsefe günümüzde bir bilim sıfatı taşımasa da, bütün bilimlerin yöntemini veren bir alan olarak yine bilimlerle iç içedir.

4.3. FELSEFENİN İLERLEME SORUNU

Felsefenin gelişiminin bir yasanı olup olmadığı, hatta felsefenin birikimli bir bilgi olup olmadığı çokça tartışılan bir konudur. Bu açıdan, felsefenin ilerlemeci bir yanının olduğu hakkındaki açıklamaların yanında felsefenin hep geçmişi tekrarlayan ve sürekli aynı sorunlarla boğuşup yerinde sayan bir alan olduğu yönünde görüşler de vardır. Felsefenin seyri, elbette on sekiz ve on dokuzuncu yüzyılda başlayan bilimlerin felsefeden ayrılmalarına bağıli olarak değişmiştir. Bu yüzyıllarda ortaya çıkan akımların etkisi, felsefeyi bir kültür ve tarih alanına indirgemıştır.⁴¹ Ancak yine de felsefe bütün bilimlerle ve yaşam alanlarıyla etkileşimini sürdürerek onlara yol göstermektedir. Tarihin geçmişine hapsedilemez bir gerçeklik olan felsefe, sistemli bir düşüncenin ürünüdür, gelişigüzel üretilen bir sayıltı değildir ve içinde bir birlik, bütünlük ve dizgellik taşımaktadır. Bir gelişim yasanının olma-

---

⁴⁰ Alper, *Felsefenin Doğası*, 84.

⁴¹ Özellikle tarih, kültür ve anlam bilimlerinin doğuşu felsefeyi bilimsel olmaktan çıkararak kültürün bir unsuru haline getirmiştir. Anlam bilimleri için bkz. Dilthey, *Hermenötik ve Tin Bilimleri*.

yışı felsefenin en önemli zenginliklerinden biridir, çünkü gelişim yasası bilimin bir parçasıdır. Felsefe ise bilimi de kuşatan bir bilgiyle yaşamın tam merkezindeki soruları sormaya ve sürekli farklı yanıtlar almaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Alper, Ömer Mahir, *Felsefenin Doğası*, İstanbul: Metropol Yayınları, 2006.
- Altuner, İlyas, “Dil, Anlamlandırma ve Yorumlama Üzerine Bir Deneme”, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 1 (2), 2011.
- Altuner, İlyas, “Ayer’in Metafizik Eleştirisi: Felsefenin Çıkmaz Sokağı Olarak Metafizik”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 2011.
- Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, çev. Saffet Babür, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2013.
- Aristoteles, *İkinci Çözümlmeler*, çev. Ali Houshiary, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996.
- Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Kebikeç Yayınları, 2005.
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Adres Yayınları, 2012.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Nobel Yayın, 2010.
- Descartes, René, *Metod Üzerine Konuşma*, çev. Mehmet Karasan, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Dilthey, Wilhelm, *Hermenötik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: Paradigma yayınları, 1999.
- Duralı, Ş. Teoman, *Felsefe-Bilimin Doğuşu: Aristoteles’te Canlılar ve Bilim Sorunu*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Erdem, Hüsameddin, *Bazı Felsefe Meseleleri*, Konya: Hü-Er Yayınları, 1999.
- Fârâbî, “Aristoteles’in Metafizik Eserindeki Amacının Açıklanması”, çev. İlyas Altuner, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 2014.

- Fârâbî, *Harfler Kitabı*, çev. Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- Fârâbî, *Mutluluğun Kazanılması*, çev. Ahmet Arslan, Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- Feyerabend, Paul, *Akla Veda*, çev. Ertuğrul Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Frege, Gottlob, “Duyum ve Gönderge Üzerine”, çev. Ayhan Dereko, Joseph Salerno, *Frege’ye Dair*, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011.
- Hartmann, Nicolai, *Ontolojinin Işığında Bilgi*, çev. Harun Tepe, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1998.
- Hegel, G. Wilhelm, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1991.
- Hegel, G. Wilhelm, *Mantık Bilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2004.
- Hegel, G. Wilhelm, *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2004.
- Heidegger, Martin, *Nedir Bu Felsefe*, çev. Ali Irgat, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2003.
- Herakleitos, *Fragmanlar*, çev. Cengiz Çakmak, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- Hume, David, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, çev. Selmin Evrim, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Husserl, Edmund, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, çev. Tomris Mengüşoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Jaspers, Karl, *Felsefe Nedir?*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul: Say Yayınları, 1997.
- Kant, Immanuel, *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1993.
- Keklik, Nihat, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.
- Koç, Emel, “Felsefe Nedir?”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 2009.
- Korshunova, Lydia, *Felsefe Nedir?*, çev. Vasıf Erenus, İstanbul: Morpa

- Kültür Yayınları, 2003.
- Kranz, Walther, *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1994.
- Kutluer, İlhan, *İslâm'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Locke, John, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Newton, Isaac, *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2016.
- Özalp, Hasan, *İslam felsefesinin 100'ü*, Ankara: Otto Yayın, 2017.
- Özkan, Fatih, "Dinin Anlaşılmasında Kültürel Etki", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 2016.
- Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyuboğlu & M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.
- Platon, *Menon*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Politzer, Georges, *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1996.
- Popper, Karl, *Açık Toplum ve Düşmanları*, çev. Mete Tunçay & Harun Rızatepe, İstanbul: Liberte Yayınları, 2018.
- Proklos, *Nedenler Kitabı*, çev. Mehmet Barış Albayrak, İstanbul: Notos Kitap, 2014.
- Randall, John Herman & BUCHLER, Justus, *Felsefeye Giriş*, çev. Ahmet Arslan, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1982.
- Sadeddin, Orhan, *Felsefe Tarihi Usulü: Bir Etude*, İstanbul: İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Neşriyatı, 1930.
- Störig, Hans-Joachim, *İlkçağ Felsefesi: Hint, Çin, Yunan*, İstanbul: Yol Yayınları, 1994.
- Tekin, Ali, *Varlık ve Akıl: Aristoteles ve Fârâbi'de Burhan Teorisi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Theophrastos, "Metafizik yahut İlk İlkeler Üzerine, 1-8", çev. İlyas Altuner & Ali Tekin, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3-4,

2014.

Topdemir, Hüseyin Gazi, “Aristoteles’in Bilim Anlayışı”, *Felsefe Dünyası*, 32, 2002.

Uygur, Nermi, *Felsefenin Çağrısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

Ülken, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş: Birinci Kısım*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.

OKUMA ÖNERİLERİ

Ahmet Ayhan Çitil, *Matematik ve Metafizik*.

Alfred Jules Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*.

Betül Çotuksöken, *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*.

Bryan Magee, *Yeni Düşün Adamları*.

Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*.

Ebü Hâmid Gazâlî, *Felsefenin Temel İlkeleri*.

Eduard Zeller, *Grekl Felsefesi Tarihi*.

Hans-Georg Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*.

Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş: Birinci Kısım*.

Isaac Newton, *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri*.

Jonathan Barnes, *Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*

Karl R. Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*.

Şaban Teoman Duralı, *Felsefe-Bilimin Doğuşu*

Walther Kranz, *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*.

FİLM ÖNERİLERİ

Agora (Alejandro Amenábar, İspanya 2009)

Akl Oyunları (Ron Howard, ABD 2002)

Ciddi Bir Adam (Ethan ve Joel Coen, ABD 2009)

Hayatın Kaynağı (King Vidor, ABD 1949)

Kapan (Luis Piedrahita ve Rodrigo Sopeña, İspanya 2008)

Matrix (Lana ve Lilly Wachowski, ABD 1999, 2003)

Yapay Zeka (Steven Spielberg, ABD 2001)